

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

...Een heerlijke dag!

In Christus' opstanding op een zondag krijgt zijn gemeente het vierde gebod als nieuw terug. Begrippen als gedenken, heiligen, rusten, ophouden met werken, vrijheid en vieren krijgen een nieuwe dimensie. In dit artikel wordt het rapport *Zondag, HEERlijke dag verder samengevat*. Het gaat nu over de ethiek van de zondag, over de kerkgeschiedenis en over de wetgeving en actualiteit.

K. de Vries ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - K. de Vries	
...Een heerlijke dag!	257
<i>Meditatief</i> - R.R. Roth	
Halen en brengen	264
<i>Wandelen met God</i> - O.W. Bouwsma	
Op je plaats... RUST	266
<i>Achtergronden</i> - J.A. Boersema	
Rustdag in een niet-theocratische samenleving (II)	268
<i>Achtergronden</i> - P.W. van de Kamp	
Kerk, wereld en armen (I)	270
<i>Evangelisatie en zending</i> - A.S. van der Lugt	
Deepak Chopra en de liefde	274
<i>Persberichten</i>	274

De Tien geboden

De *Tien geboden* nemen zowel in het Oude als het Nieuwe Testament een bijzondere positie in. Het is de grondwet van Israël, door Gods eigen stem gesproken, vastgelegd op twee wets-tafels en neergelegd in de ark. Het spreken van Christus en de apostelen in het Nieuwe Testament bevestigt dat de Tien geboden naar hun diepste betekenis ook in het Nieuwe verbond geldig zijn. De reformatorische traditie geeft vorm aan de centrale plaats van de Decaloog door voorlezing in de eredienst en door de Tien geboden een plek te geven in prediking en catechese.

Als statuut van het Oude verbond vertonen de Tien geboden het taalkleed van Israël; de nieuwtestamentische gemeente 'vertaalt' de decaloog in gedachten naar de situatie van het Nieuwe verbond. Dit geldt voor meer geboden, niet alleen voor het vierde.

Moeilijkheid is wel dat het vierde gebod in het Nieuwe Testament niet wordt aangehaald. Christus noemt zichzelf wel Heer over de sabbat, maar Hij spreekt Zich niet uit over de rustdag of het rustgebod in het Nieuwe verbond. Hetzelfde geldt voor de brieven.

Christus, het *nieuwe* gebod en de liefde

In Christus' persoon en liefde worden de oude geboden nieuw. De geboden worden vervuld in het dubbelgebod van de liefde. Dit houdt noch bij Christus noch bij Paulus reductie of opheffing van de geboden in.

Voor het vierde gebod betekent dit dat de liefde tot God gestalte krijgt in het genieten van de rust die Hij zijn volk schenkt, op basis van zijn volbrachte verlossingswerk. Door rust te nemen op de 'eerste dag van de week', sterken we ons geloof in de naam van Jezus Christus. Zo concretiseren we de liefde tot God in dienst aan God.

De liefde tot de naaste krijgt gestalte in het rust gunnen aan ieder die aan onze zorg is toevertrouwd. Zó hebben we de broeders en zusters lief. In het als gemeente samenkomen op de eerste dag van de week wordt de broederliefde concreet en krijgt ze profiel. Die samenkomsten dienen ook om in het geloof en de liefde te onderwijzen en op te bouwen.

Het nieuwe in Christus

Er is een oud onderscheid tussen ceremoniële en morele aspecten van de wet. Ceremonieel is het 'schaduwachtige' in de eredienst van het Oude verbond, dat verwees naar het offer van Christus (priesters, offers etc.). Moreel is wat altijd bij de levensstijl van Gods volk hoort (vgl. Art. 25 NGB).

De synode van Dordrecht 1618-19 past dit onderscheid in haar beroemde 'zes regels' toe op het vierde gebod. Daarop kwam terecht al eerder kritiek van de kant van prof.dr. J.

Douma: wat is er eigenlijk zo 'schaduwachtig' aan het vierde gebod? Douma spreekt daarom liever van het 'voorlopige' en het 'blijvende' in het vierde gebod. Daarbij vinden deputaten het nog onduidelijk blijven *waarom* het rusten op de *zevende* dag valt te bestempelen als 'voorlopig'.

Daarom spreken zij daarnaast graag van *het nieuwe dat in Christus gekomen is*. Alleen het wonder van Pasen, de opstanding van Christus die als Middelaar van het Nieuwe verbond door zijn bloed de ban van zonde en dood doorbrak, kan verklaren waarom niet de zevende dag maar de 'eerste dag van de week' zo belangrijk is geworden. Christus is de vervulling van de sabbat. De opstanding uit de dood van Hem die Heer van de sabbat is, geeft aan de eerste dag van de week overwicht ten opzichte van de sabbat op de zevende dag.

Overigens bevatten de zes regels van Dordrecht meer zwakheden:

- ze spreken niet over de zondag als dag van Christus' opstanding;
- de zinsnede over 'een zekere en vastgestelde dag voor de godsdienst' is onnodig vaag, alsof de keus voor de zondag willekeurig zou zijn geweest.

Voorlopig en voorbijgaand

Ten aanzien van het vierde gebod is voorlopig en voorbijgaand krachtens het nieuwe van Christus:

- de *zevende* dag met de tijdsindeling (van avond tot middag) en de feestkalender van Israël;
- het *absolute* karakter van het werkverbod en de doodstraf op overtreding, omdat de context van het Nieuwe verbond is de gemeente uit alle volken, levend in vreemdelingschap, terwijl het Oude verbond de nationale eenheid van Israël kende, uitgedrukt in de sociaal-economische realiteit van het leven in het beloofde land;
- de naam 'sabbat' met alle oudtestamentische elementen, daaraan verbonden; Paulus gebruikt de naam 'sabbat' voor de oudtestamentische rustdag en wijst binding eraan af (Kol. 2:16).

Blijvend en nieuw

Blijvend en nieuw ten aanzien van het vierde gebod is:

- het *gedenken* van de speciale dag waarop Christus' opstanding wordt gevierd en het daartoe samenkomen; daarmee vervlochten is de vernieuwing naar het beeld van Christus, ook in de navolging van Hem die naar zijn gewoonte met Gods volk de samenkomsten in de synagoge bezocht;
- het *heiligen* van die dag, niet in de zin dat de ene dag heiliger is dan de andere (Rom. 14:5-6), maar door een dag apart te zetten voor en te wijden aan het samen gedenken en vieren van de rust in Christus;
- het *rusten* van eigen werk en prestatie door te genieten van Gods genade, zowel in schepping en verzorging als in verlossing en heiliging. De Heer van de sabbat roept de mensen naar Zichzelf toe om werkelijke rust te vinden voor lichaam en ziel (Mat. 11:28-29). Het neerleggen van eigen werk past bij het rusten in Gods werk. Dit rusten krijgt optimaal gestalte door de zondag zoveel mogelijk vrij te houden van alle beroepsarbeid en van alle activiteiten die ons afhouden van gezin en gemeenschap. Omdat er een belofte 'sabbatsrust voor het volk van God overblijft' (Hebr. 4) moet de gemeente door Gods Woord gebouwd worden om die rust binnen te gaan; daarbij past een stijl van eigen werk neerleggen als geloofsantwoord op Gods rust van de zevende dag (Hebr. 4:10-11);
- het laten stempelen en omlijsten van de *werkweek* door de viering van het heil, het onderwijs van de Schrift en de gebeden; het scheppingsmotief klinkt door in het ritme van één + zes. Omdat de rustdag (sabbat) geschapen is ten gunste van de mens, past ook in het Nieuwe verbond een rustdag bij het volk van deze Heer.
- het beleven van de nieuwe *vrijheid* (uit de slavernij én van de zonde) in een leven naar Gods bedoeling, waarbij heel Gods volk (vrijen én

slaven) in één gemeente samenkomt; daarmee wordt de gemeente uitgedaagd om aan die vrijheid en dienstbaarheid creatief vorm te geven met het oog op de samenkomsten.

De rol van de gemeente

Het geheel van gegevens uit de Schrift en de vroege kerkgeschiedenis maakt aannemelijk dat de christelijke kerk geleidelijk voor de zondag in plaats van de sabbat gekozen heeft. Het ontbreekt ons aan gegevens waaruit blijkt dat de apostelen de viering van de zondag inhoudelijk aan de kerk onderwezen hebben. Dit kan best deel hebben uitgemaakt van het 'eerste onderwijs', maar dat weten we niet. Daarom geloven we dat de Heilige Geest Christus' kerk (naar zijn belofte, Joh. 16:13) geleid heeft, ook op het punt van de zondag. Dat is meer dan spreken van een 'zinvolle, maar menselijke instelling'.

De christelijke gemeente is dus een belangrijke factor geweest in het verwerken van het onderwijs aangaande Christus' opstanding en in de keuze voor de zondag als dag van de Heer. Daarbij heeft de kerk gehoor gegeven aan haar roeping om vanuit het onderwijs van Oude en Nieuwe Testament na te denken over de betekenis en vormgeving van de zondag.

Zondag in de 21e eeuw

Zondag 38 veronderstelt - door het gebruik van de oudtestamentische naam 'sabbat' en de toevoeging 'rustdag' - het rusten van het dagelijks werk zoals dit in de christelijke samenleving sinds keizer Constantijn gebruikelijk was. Tegelijk omschrijft Zondag 38 de invulling van de rustdag niet als het rusten van dagelijks werk, maar als de ruimte om met Gods gemeente samen te komen.

Anders dan in de 16e eeuw, toen de Heidelbergse Catechismus geschreven werd, is aan het begin van de 21e eeuw in heel Europa de wetgeving losgemaakt van Gods geboden. De zondag wordt als 'vrije dag' gewaardeerd, maar niet als 'dag van de Heer' door de overheid beschermd. Bovendien waren economische ontwikkelingen dusdanig dat in vele takken van arbeid een bepaalde mate van zondagsarbeid plaatsvindt.

Waar de sabbat (en het sabbatsjaar!) verbonden waren aan het leven in het beloofde land, gaat het Evangelie na Pinksteren de grenzen over en leeft Gods volk in samenlevingen die niet door het Evangelie gestempeld zijn. In dat licht krijgt het argument gewicht dat nergens in het Nieuwe Testament een relatie gelegd wordt tussen het vieren van de eerste dag van de week, het vierde gebod en het neerleggen van het dagelijks werk. Waarschijnlijk hield de gemeente in de eerste drie eeuwen 's morgens en 's avonds haar samenkomsten, voor en na de werkdag.

De spits van het vierde gebod - rust in de Schepper en Verlosser, dienst aan en liefde tot

God, broederschap - komt het best tot zijn recht wanneer er op zondag maximale ruimte is voor samenkomsten en vrijheid van dagelijks werk.

Nu de fase van de rustdag in Europa voorbij is, moet de kerk zich naar binnen en naar buiten toe inspannen om de zondag als dag van rust en van Christus' gemeente maximaal ruimte te geven. Daarbij motiveren Gods scheppingsbedoeling en Christus' oproep om bij Hem, de Heer van sabbat, tot rust te komen ons de rust-van-arbeid maximaal vorm te geven.

Om volk van God te zijn, om de sabbat van de HEER te gedenken en te genieten, om als gemeente een eenheid in Christus te vormen, om nieuwe mens te worden, om tot het offer van een heilige levensstijl voor God te komen - om dat alles heeft de kerk de zondag en een stijl van zondagsheiliging nodig.

Ook aan de overheid en het volk dient de gemeente het evangelie van de Schepper en Verlosser uit te dragen. Ook als niet-gelovigen de zin van het vierde gebod niet begrijpen, strekken Gods scheppingsbedoeling en Christus' verlossing zich tot de wereld uit.

Kerkgeschiedenis tot in de Middeleeuwen

Er is veel onderzoek gedaan naar de viering van (de sabbat en) de zondag in de eerste eeuwen van de kerkgeschiedenis. Resultaten van dat onderzoek worden in het rapport weergegeven. Namen als Ignatius, Barnabas, Justinus, Irenaeus, Tertullianus, Clemens, Origenes, Eusebius, Athanasius, Ambrosius, en Chrysostomus en Augustinus passeren daarbij de revue. Daarbij blijkt dat in de eerste twee eeuwen de praktijk nog gevarieerd was: zowel de zondag als de sabbat werd gevierd. Verder wordt aanvankelijk eerder het contrast tussen de sabbat en de zondag benadrukt dan de continuïteit. Voorzover in de eerste vier eeuwen het sabbatsgebod positief besproken wordt, gebeurt dat consequent vergeestelijkend, d.w.z.: het gaat niet om lichamelijk rusten van het werk, maar om de geestelijke rust van slechte, zondige werken. Ook de wetgeving van keizer Constantijn uit 321 op de zondag als vrije dag in het Romeinse rijk is niet gefundeerd op een theologische uitleg of toepassing van het sabbatsgebod. Pas bij Augustinus krijgen de Tien geboden als norm voor het christelijke leven weer positief de aandacht. Wel legt ook hij het sabbatsgebod vergeestelijkend uit.

In de latere Middeleeuwen is het vooral Thomas van Aquino geweest die een stempel heeft gezet op de theologie. Hij legt als één van de eersten een koppeling tussen de morele aspecten van het vierde gebod en de plicht tot zondagsrust.

Van de 16e t/m de 20e eeuw

Calvijn kan het vierde gebod ceremonieel noemen, de sabbat een uiterlijk teken dat in Christus vervuld is. De zondag is geen verplaatste sabbat. Gods rusten na de schepping is wel een voorbeeld voor ons, maar geen scheppingsinstelling. Calvijn baseert de zondag niet zonder meer op het vierde gebod. Wel moet er 'een dag' zijn voor de dienst aan God. De rust is in de eerste plaats geestelijk. Ook moet aan het personeel rust gegund worden. Zondag 38 toont veel invloeden van Calvijn.

De 2e Helvetische Confessie van Heinrich Bullinger stelt dat de zondag door de kerk gekozen is als dag van samenkomsten en rusten. Het vierde gebod is hierbij geen uitgangspunt. De synode van Dordrecht 1618-19 stelde een zestal regels op om met dit compromis een regionaal conflict voorlopig te beslechten. De bedoeling van de regels is dan ook beperkt. Ondanks de wens van Dordrecht heeft daarna geen enkele landelijke synode zich meer uitvoerig en fundamenteel uitgelaten over de verhouding tussen het vierde gebod en de zondag. In de 17e eeuw ontstond er wel een hevige strijd over de bijbeltheologische fundering van de zondag als rustdag.

De Westminster Confessie spreekt aangaande sabbat en zondag uit dat de Here God, overeenkomstig de natuurwet, één dag van de zeven bijzonder als sabbat heeft aangewezen. Dit gebod geldt voor alle mensen gedurende alle eeuwen. De dag van de Heer moet als christelijke sabbat worden onderhouden.

Terwijl de *geloofsleer* van de kerken in Nederland (zondag 38) daartoe geen aanleiding geeft, is onder invloed van het Engels Puritanisme de zondagsethiek sterk op sabbatsheiliging gaan lijken. Onderzoek van synode-uitspraken uit de 19e en 20e eeuw laat zien dat enerzijds wordt uitgegaan van strikte handhaving en toepassing van de letterlijke tekst van het Vierde gebod, toegepast op de zondag, terwijl anderzijds de sabbatswetgeving juist niet zonder meer wordt toegepast op de zondagsrust.

Zondagswerk in wetgeving en kerkelijke actualiteit

Deputaten verkennen het politieke, economische en maatschappelijk klimaat inzake werken op zondag. De oude Arbeidswet is vervangen door een Arbeidstijdenwet, de oude Winkelsluitingswet door een Winkeltijdenwet. Verder speelt een rol de Zondagswet en de wet Bussemaker/Van Dijke inzake persoonlijke bezwaren tegen werken op zondag.

Er is nogal wat veranderd. Vroeger gold de bepaling dat slechts met toestemming en vergunning van de overheid op zondag gewerkt mocht worden. Nu is dat anders. Weliswaar is de zondag als dag van collectieve rust nog overleefd gebleven. Maar aan de zelfregulering van de werkgever en de werknemers wordt de ruimte geboden daarvan af te wijken als de

aard van het werk of de (economische) bedrijfssomstandigheden dit vergen. Ook de Winkeltijdenwet legt de verantwoordelijkheid voor de openingstijden veel meer bij de gemeenten en winkeliers zelf. In beginsel zijn de winkels op zondag weliswaar dicht, maar de wet staat maximaal twaalf winkelzondagen per jaar toe. In bepaalde sectoren is er bovendien extra ruimte.

Veel hangt nu af van de collectieve of individuele arbeidsovereenkomsten. Door de wet Bussemaker/Van Dijke (in 2002 van kracht geworden) is er voor de individuele werknemer wel meer ruimte gekomen om zondagswerk te weigeren. Hij moet daarvoor aan een aantal voorwaarden voldoen, met name het tijdig aangeven van dit bezwaar bij een sollicitatieprocedure, wanneer zondagsarbeid te voorzien is of wanneer de werkgever dit duidelijk aangeeft.

Door technologische ontwikkelingen en internationalisering alsook door economische belangen in veel bedrijfstakken komt werken op zondag meer voor dan vroeger. De volstrekt andere arbeidsomgeving en werkprocessen maken duidelijk dat de bekende begrippen 'werken van noodzakelijkheid en werken van barmhertigheid' veel moeilijker dan vroeger hanteerbaar en toepasbaar zijn.

Dit laatste én de toegenomen eigen verantwoordelijkheid van de werknemer maakt het noodzakelijk dat er in de christelijke gemeente een goed en open klimaat is om elkaar te ontmoeten en met elkaar door te spreken over ethische dilemma's in de praktische toepassing van het vierde gebod.

Onderwijs en praktische handreiking

Als bijlage bij dit artikel treft u integraal twee onderdelen uit het rapport aan die door de deputaten aan de generale synode en de kerken worden aangeboden.

Het eerste is een stuk 'onderwijs en getuigenis': een compact stuk waarin wordt samengevat hoe de kerken de materie van het vierde gebod en de zondag opvatten. Dit stuk kan het onderling gesprek dienen, maar ook het catechetisch onderwijs. Het is niet bedoeld als 'belijdenistekst' o.i.d. Men zou het desgewenst kunnen vergelijken met het onderdeel 'onderwijzing' uit een liturgisch formulier, al is het niet voor liturgische doeleinden geschreven. Het tweede stuk, de praktische handreiking, geeft in 20 punten concrete handvatten inzake het ethisch handelen met betrekking tot het vieren van de zondag als dag van de Heer in het licht van het vierde gebod.

Ds. K. de Vries is predikant van de Gereformeerde Kerk te Alphen aan de Rijn en lid van het deputaatschap Vierde gebod en zondag

Zondag, Heerlijke dag

Onderwijs en getuigenis

Christus, Heer ook over de sabbat

Wij geloven dat Jezus Christus Heer over de sabbat is (Mat. 12:8) en dat in Hem de vervulling van de oudtestamentische rustdag gevonden wordt. Hij nodigt vermoeide en belaste mensen uit tot Hem te komen en rust te vinden voor hun zielen (Mat. 11:28-30).

In de persoon van Christus zien we de volle werkelijkheid van het vierde gebod. Hij is onze sabbat. Hij toont zich als Eigenaar van Gods volk en laat in daden van ontferming en genezing Gods wil ten aanzien van de sabbat zien.

Christus verwoordt Gods scheppingsbedoeling met de rustdag wanneer Hij zegt: 'De sabbat is gemaakt om de mens' (Mar. 2:27). De rustdag is bedoeld om de mens rust te doen vinden in de Schepper en om de verlossing van zonde en slavernij te vieren (Ex. 20:8-11; Deut. 5:12-15).

Jezus ging de weg van Gods volk door op sabbat de samenkomst in de synagoge te bezoeken. Hij is de Heer van zijn kerk, die ons in één lichaam samenbrengt.

De liefde tot God, als het hoogste gebod, krijgt gestalte in de samenkomst van Gods volk in zijn aanwezigheid. De liefde tot de naaste komt tot uitdrukking in de wil om als gemeente, die het lichaam van Christus mag heten, samen te komen.

Zondag, dag van de kerk

Nadat Jezus, de mensenzoon, het offer van zijn leven gebracht had, rustte zijn lichaam op de sabbat in het graf. Op de eerste dag van de week is Jezus Christus uit de dood opgestaan en verschenen aan de vrouwen en de leerlingen (Mat. 28; Mar. 16; Luc. 24; Joh. 20-21). Ook op de eerste dag van de week, de Pinksterdag, blies Hij zijn gemeente nieuw leven en geloof in door de uitstorting van zijn Geest.

De christelijke kerk is de Paasdag als 'dag van de Heer' (Op. 1:10) gaan vieren door samen te komen om het Woord te horen en het brood te breken (Hand. 20:7v), tot God te bidden en de gemeenschap gestalte te geven (1 Kor. 16:1-2). De eredienst van de gemeente aan God blijft gaande in deze wereld, terwijl zij uitzielt naar de dag waarop haar Heer terugkomt.

Het gebod van de liefde tot elkaar, gegeven door de Heer, spoort ons aan de samenkomst van de gemeente niet te verzuimen, maar elkaar aan te vuren in het licht van de dag van Christus' terugkomst (Hebr. 10:25).

Echte sabbatsrust wordt hier al in geloof geproefd, maar pas volkomen in de nieuwe wereld genoten (Heb. 4:9-10; Op. 14:13).

Rusten en vieren

De Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in Nederland hebben de vrije zondag, zoals die onder Gods voorzienigheid in Europa tot ons is gekomen, steeds met dank aan God aanvaard. Zo is het vierde gebod in de gereformeerde traditie toegepast. Nu op zondag door de wetgever meer ruimte wordt geboden om te werken en die dag daardoor als dag van de Heer minder beschermd wordt, willen wij publiek en eensgezind, met woord en daad, getuigen:

- van de Schepper die het ritme van werken en rusten aan de mensen gegeven heeft, en
- van de Verlosser die ons vrijkocht uit de macht van de zonde en ons in zijn gemeente tot het heil roept (Zondag 38).

We willen de zondag tot eer van de opgestane Heiland en als dag van de christelijke gemeente hooghouden. Wij verlangen ernaar de viering van de zondag zo vorm te geven, dat die een aantrekkelijk beeld vertoont van rust bij God en gemeenschap bij elkaar. Ons gebed is dat dit voorbeeld onze naaste tot Christus nodigt.

God wil zijn schepselen tot rust brengen en op adem laten komen (Ex. 23:12). Hij wil hen bevrijden uit de kramp van het werken onder de vloek. Daartoe geeft Hij zijn volk de rustdag. We weten ons als christelijke kerk geroepen dit geschenk in dank te aanvaarden en optimaal tot Gods eer te gebruiken. Daarom sporen we elkaar aan die dag zoveel mogelijk vrij te houden van beroepsarbeid en activiteiten die ons afhouden van de eredienst voor de Here en de ontmoeting als gemeente. De gemeente verplicht zich ertoe zoveel mogelijk rekening te houden met hen die in hun beroep op zondag moeten werken.

Het vierde gebod komt tot zijn recht wanneer Gods volk van de dag van de Heer geniet door afstand te nemen van zijn gewone bezigheden (Jes. 58:13). In het dagelijks werk, in onze vrije tijd en op de zondag willen we getuigen van Christus zijn door zelf rust te vinden in Hem.

Praktische handreiking

De zakenman komt terug van vakantie. 'Nu aan het werk!', zegt hij, haalt zijn laptop uit z'n rugzak en stopt die in z'n aktetas. (Loesje)

1. In een samenleving met mobiele telefoon, laptop, files, tv, internet en e-mail worden veel mensen opgejaagd. Werktijd en vrije tijd vervloeien, ondanks de korte arbeidsweek. Hoog tijd om opnieuw in de leer te gaan bij de Schepper die *werk- en rusttijd* maakte. Christus is Heer van vrijgekochte slaven én van de rustdag.

2. Leven en werken zijn nog altijd aan de vloek van de zondeval onderworpen (Gen. 3:15-19). Werken is, ook in een hoogontwikkelde economie en samenleving, voor velen zwoegen (Pr. 1:3). Onderwijs en opleiding leggen een grote druk op jonge en oudere mensen. Daarom is het zo heilzaam dat de Schepper in het ritme van de week een *rustdag* gegeven heeft (Gen. 2:2-3; Ex. 20:8-11; 23:12). Naar Gods voorbeeld en gebod mogen we tot rust komen, leren genieten en terugkijken op het gedane werk. Zo wordt God geëerd als degene die alle werk volbrengt. Niet aan onze prestatie, maar aan zijn zegen is alles gelegen.

3. *Eerst komt het rusten* (neerleggen van werk), daarna het vieren. God heeft zijn scheppend werk volmaakt en legde zo het fundament onder de sabbat. Jezus Christus heeft het werk van verlossing volbracht en legde zo het fundament onder de zondag. Hij schept tijd om tot rust te komen in zijn nabijheid. Zijn geboden, ook om te rusten, zijn niet zwaar (1 Joh. 5:3; Mat. 11:30). Zo leren we verlangen naar de volkomen rust (Heb. 4).

4. De HERE heeft de rust op zijn dag ook geboden om het personeel, de dieren en het land in de rust te laten delen. Die rust heeft ook betekenis voor het Nederlandse volk, de samenleving en economie. *Recreatie* dient de herschepping. In woord en daad zal de kerk getuigen van de rust bij de Schepper, Verlosser en Vernieuwer van al wat leeft.

5. Door te rusten laten we zien dat we beseffen verlost te zijn van slavernij, ook van de eigen zonden, prestaties en de economische wetten. Door de zondag te vieren geven we uitdrukking aan de erkenning van *Christus als Heer*, ook over de rustdag (Mar. 2:28). Als Hij zegt 'Maakt u dan niet bezorgd tegen de dag van morgen', geldt dat des te meer op zondag (Mat. 6:34). Op de rustdag leren we genieten van zijn zorg, zoals Israël in de gawe van het manna leerde.

6. Ook al kent het Oude Testament weinig directe voorschriften voor de vormgeving van de eredienst op de sabbat, toch krijgt *het vieren* profiel. Bijvoorbeeld in de aanwezigheid van de 'tent van de samenkomst' en de offers, in de 'heilige samenkomsten' van het volk en later in de synagoge. Jezus ging naar zijn gewoonte op sabbat naar de synagoge (Luc. 4:16). In het Nieuwe Testament verschijnt Christus na zijn opstanding aan leerlingen en vrouwen. Zij komen samen op de eerste dag van de week (Joh. 20; Hand. 20), die door de gemeente 'de dag van de Heer' genoemd wordt (Op. 1:10).

7. Christus roept ons tot zijn *gemeente*, die zijn lichaam is. De gemeente bestaat niet uit individuen, maar is het lichaam van Christus, door de kracht van de Geest samengesteld uit vele leden (lichaamsdelen). Wanneer de Verlosser ons tot zijn gemeente roept, is er geen plaats meer voor individualisme.

8. Kerkelijke afspraak naar het voorbeeld van de oudchristelijke kerk is dat de gemeente op zondag *twee maal in eredienst* samenkomt (Kerkorde, artikel 65). De kerkenraad houdt die afspraak in ere door de gemeente samen te roepen. In de samenkomst presenteert de gemeente zich als het lichaam dat zich in Christus' dienst stelt. In de eredienst stelt zij zich als volk voor haar God om er ernst mee te maken tot Gods rust in te gaan (Heb. 4). We hebben ook de tweede kerkdienst nodig om de zondag als een geheel te genieten. Als afwezigheid in de middag- (of avond)dienst toeneemt, moet de gemeente worden onderwezen en gemotiveerd om deel te nemen.

9. Het is nodig in het *onderwijs* aan de jeugd, in huis en catechisatie, de samenhang te leren van:

- a. Gods gebod en gewillige naleving ervan,
- b. de gemeente die samenkomt en zelf een levend lid daarvan zijn,
- c. beroepskeuze en persoonlijke verantwoordelijkheid.

We hebben de verkondiging van het Woord en de gemeenschap der heiligen nodig om een christelijke stijl van leven te ontwikkelen.

10. Wanneer onder druk van economie en maatschappij *zondagsarbeid* toeneemt, is het goed dat de gemeente om hen die beroepshalve moeten werken, heen gaat staan. Dit kan door gebed en persoonlijke aandacht voor elkaar. In het tijdstip van eredienst wordt zoveel mogelijk met hen rekening gehouden.

11. Gevaar van *regelmatige zondagsarbeid* is dat je aan het ritme van de zondagsrust ontwend raakt, dat je geen kracht vindt om zo mogelijk aan één eredienst deel te nemen en dat je jezelf van het gemeentelven isoleert. Dan is een biddend leven extra nodig om toewijding aan de Heer van het leven en van zijn gemeente te ontvangen.

12. Zondagsarbeid die aanvaard wordt vanwege *meerdere verdienste*, is verwerpelijk, zoals ook alle geldzucht (1 Tim. 6:9). 'Niemand kan twee heren dienen. Gij kunt niet God dienen én Mammon', zegt Jezus, onze Heer (Mat. 6:24).

13. De wet van de HERE is richtsnoer van *dankbaarheid* voor de verlossing in Christus. Het vierde gebod helpt ons - in werken en rusten - de heiliging van heel ons leven te ontvangen. De Heilige Geest vervult de gemeente als een tempel. Daar ontvangen zondaars kracht om al de dagen van de week tot Gods eer te leven.

14. Christus bevrijdde de sabbat van menselijke wetten die een last op de rustdag legden. Het ontwikkelen van een patroon van zondagsheiliging vraagt *creativiteit*: om te ontdekken wat het goede, het welgevallige en volkomene voor God is (Rom. 12:2). Het vraagt om *liefde* om elkaar daarin tot een hand en een voet te zijn.

15. In het beoordelen van en spreken over elkaar is het goed een *'levensstijl van barmhartigheid'* te gebruiken. Niet de uiterlijke kenmerken van zondagsarbeid zijn richtinggevend. Het gaat om het beoordelen van de motieven, waaronder de afwegingen van zondagsarbeid zijn gemaakt. Ook in dit kader zijn de woorden van de Here Jezus heilzaam: 'indien gij geweten hadt wat het wil zeggen: barmhartigheid wil Ik en geen offerande, dan zoudt gij geen onschuldigen hebben veroordeeld, want de zoon des mensen is Heer over de sabbat' (Mat. 12:7-8).

16. Onze huizen hebben de steun nodig van *huisregels* om rust en vrede op de dag van de Heer te vinden. Huisregels zijn afspraken tussen volwassenen, waarin duidelijkheid geboden wordt over de kerkgang, het gebruik van media (computer, internet, tv, muziek), de mate van reizen op zondag etc. De ruimte die de Geest in onze harten wil maken, mag niet verdrongen worden. Tegelijk geeft God de rustdag om te genieten van vrije tijd, ontspanning en recreatie. Huisregels zijn afspraken die aan de kinderen geleerd worden als persoonlijke vormgeving van zondagsrust. Zo kan de jongere generatie leren in verantwoordelijkheid tot vormgeving van de rust te komen. Het zou ook mooi zijn om met dergelijke huisregels tot gezamenlijke afspraken in de gemeente te komen. Om houvast aan elkaar te hebben.

17. Een aspect van zondagsviering is ook alle vertrouwen op onszelf en eigen werk af te leggen. Alleen Christus is bij machte ons te bevrijden van de slavernij van de vloek en van de macht van zonde. *Bekering* van dode werken is omkeer naar de levende God.

18. Een krachteloze en vreugdeloze zondagsviering hangt samen met kleingeloof dat haar kracht niet vindt in Christus als Heer. Daarentegen leidt een levend geloof in Christus, de levende, tot een bezielde en blijde *viering* van de dag van zijn opstanding.

19. Gerichtheid op het volbrachte werk van Christus en de vernieuwende kracht van de Geest betekent voor de rustdag: alles *doen* wat een feestelijke viering van de dag van de Heer dient en alles *nalaten* wat daaraan afbreuk doet.

20. De samenleving is vervreemd van de zondag als rustdag. De zondag als dag van de kerk speelt zich veelal binnen de grenzen van de gemeente en de huizen af. De gemeente van Jezus Christus zal wegen zoeken om *contact te leggen* met de naaste en hem of haar uit te nodigen iets van de werkelijke rust te proeven.

Halen en brengen

Goede voornemens voor de kerkdienst, deel 2

R.R. Roth ■

Gij zijt mijn vrienden, indien gij doet, wat Ik u gebied. Ik noem u niet meer slaven, want de slaaf weet niet, wat zijn heer doet; maar u heb Ik vrienden genoemd, omdat Ik alles, wat Ik van mijn Vader gehoord heb, u heb bekend gemaakt. (Joh.15,14.15)

Maar wij hebben deze schat in aarden vaten, zodat de kracht, die alles te boven gaat, van God is en niet van ons: ... (II Kor.4,7)

En bedrinkt u niet aan wijn, waarin bandeloosheid is, maar wordt vervuld met de Geest, en spreekt onder elkaar in psalmen, lofzangen en geestelijke liederen, en zingt en jubelt de Here van harte. (Ef.5,18.19)

En laten wij op elkaar acht geven om elkaar aan te vuren tot liefde en goede werken. (Hebr.10,24)

*Is het zo dat je naar de kerk gaat, primair om iets te brengen?
Ik geloof er helemaal niets van.
Dat kan toch niet waar zijn?
Ik ga ook naar de kerk om iets te halen.
Gods Woord moet daar opengaan, liefst zo dat ik het evangelie voor vandaag versta.
Ik wil daar vol lopen, vervuld worden met de Geest.
Natuurlijk, er zijn meer momenten in de week om te drinken uit de bron.
Maar zondag, dan kom ik ook halen, veel halen zelfs.
En brengen?
Ja natuurlijk, dat ook.
Maar komen halen is nummer één:
Wanneer ik niets gekregen heb, dan kan ik ook niets brengen.
Even afgezien van wat nu eerst is, halen of brengen, zo gaat het toch ook tussen vrienden?
Vriendschap is toch altijd een wederzijds gebeuren?
Ik zou niet weten hoe dat anders moet.
Ook in de vriendschap met Jezus is dat zo.
En zo zie je het terug in de gemeente van Efeze bijvoorbeeld: halen en brengen.*

*Het is terecht wanneer kerkgangers veel van de vriendendienst op zondag verwachten.
Paulus gebruikt een vrij schokkend beeld voor verlangen naar vol worden van de Geest.
Mensen in Efeze waren kennelijk vertrouwd met de fles wijn.
Ze kenden de beweging van de tafel naar de mond, die bij lang doorgaan steeds minder coördinatie vertoont en zonde voortbrengt, bandeloosheid.
Je leven wordt een morsige bende.
Daartegenover zegt Paulus: je moet juist verlangen om vol te raken van de Geest!*

*Hoe gaat dat nu in de kerkdienst?
De voorganger is hier belangrijk in.
Hij vertelt het woord van de Here daar immers verder.
Paulus zegt het elders zo: we hebben een schat (het evangelie) in aarden vaten (de predikers).
En het opvallende is dat Paulus in II Korinte dat beeld van het aarden vat niet gebruikt om de gebrekkigheid van de prediker te onderstrepen.*

*In de trant van: 'hij is ook maar een (breekbaar) mens'.
Paulus gebruikt dit beeld om de kracht van God temeer uit te laten komen.*

*Wat een bevrijding voor dominees.
We hoeven de schijn niet op te houden zelfkrachtig te zijn.
We kunnen vrijuit over onszelf spreken, zoals Paulus ook doet.
Maar dan wel op de manier die past bij het aarden vat.
Christus ter sprake brengen.
Als je houvast, je steun en toeverlaat, je troost en je vermaan.
Wij, mensen, zijn immers maar een aarden, breekbaar vat.
Van predikanten wordt gevraagd te spreken over hun kwetsbaarheid.
Over hun neiging om zonden te doen.
Wanneer Christus dan gepreekt wordt, dan wordt in onze zwakheid de kracht van de Here zichtbaar.*

*Wanneer ik in de kerk zit als luisteraar en ik hoor een predikant zo bezig, dan loop ik vol.
Van de Geest van God.
Omdat ik me zo herken, in die zwakke broeder op de kansel.
In dat vat dat eigenlijk aan scherven ligt.
En me net zo vast wil klampen aan Jezus die temidden van die scherven geluk preekt.*

*Dan wil ik zingen, net zo overtuigd als Paulus de Efeziërs wil laten zingen.
In plaats van te lallen door een teveel aan wijn, jubelen van plezier en vreugde.
Soms dan breek ik ook, dan raak ik overmand door emoties.
Dan zing ik niet zo hard, of helemaal niet, dan zingt de rest wel door en luister ik.
Kijk, dan heb ik veel gehaald en dan kan ik wat geven, wat brengen.*

*En dan wil ik ook met mijn broers en zussen in Christus verder.
Zoals dat in Hebr.10 staat: op elkaar acht geven, elkaar aanvuren tot liefde en goede werken.
Zo belangrijk, maar alleen mogelijk nadat ik veel gekregen heb.
In Hebr.10 wordt vers 24 niet genoemd, voordat in allerlei toonaarden het offer van Christus ter sprake is
gebracht en de bevrijding die Hij aan mensen geeft.
Ik kom echt niet eerst iets brengen.
Ik kom eerst iets halen.*

*Het kan zo zijn, dat het op zondag de dominee niet lukt.
Niet lukt om zijn zwakheid te gebruiken om Gods kracht te onderstrepen.
Dat is erg, dat kunnen we ook gewoon zo noemen.
De gemeente moet dan over op haar reserve: op datgene wat God al gegeven heeft.
Dat kan (een poos) nodig zijn.
Maar laten we de boel niet omdraaien, alsof geven eerst komt en daarna ontvangen.
Dat is onmogelijk, juist in de gemeente van Christus.*

*Here Jezus, vul mijn hart van u.
Gebruik mijn leven dat in scherven ligt.
En verheerlijk uw naam door mijn dienst aan u en uw gemeente.
Amen.*

*Mijn 2e goede voornemen is dit: aanstekelijke vriendendiensten verzorgen, door o.a. mijzelf ter sprake te
brengen in mijn gebrokenheid. Om zo de kracht van God te tonen die gebrokenheid heelt en geneest, opdat
de gemeente dronken kan worden van vreugde.*

Ds. R.R. Roth is predikant van de Gereformeerde Kerk te Breda

Op je plaats... RUST!

wandelen met God

Het eeuwige leven is ons beloofd. Door Jezus Christus persoonlijk. Dat schrijft Johannes in zijn eerste brief.

Hij schrijft dat niet als een soort zoethoudertje. Hij schrijft dat, lijkt me, vooral om ons rust te geven. En dat is wat we met elkaar heel erg nodig hebben. Persoonlijk, kerkelijk, landelijk en wereldwijd net zo goed. Rust!

O.W. Bouwsma ■

Stel je voor dat we daar eens wat meer bij stil zouden staan, bij die belofte van eeuwig leven. Want wees eerlijk, die belofte van Jezus waar Johannes het over heeft, schuiven wij vaak naar de toekomst. Dat komt allemaal nog, dat eeuwige leven. En natuurlijk weten we allemaal best dat de catechismus schrijft dat er hier al soms een voorproefje gevoeld kan worden van die eeuwigheid. En we weten allemaal best dat Jezus gezegd heeft: het eeuwige leven is dat de mensen God als Vader kennen en Hem die Hij gezonden heeft... Natúúrlijk weten we dat, stel je voor...

De vraag is alleen wat we nú met die woorden doen! Doe je er meer mee, dan het gevoel er aan over houden dat er straks een geweldige toekomst wacht?

Wat zou je met die belofte van eeuwig leven vandaag kunnen doen, denk je? Stel dat je er eens wat meer bij stil zou staan. Wat zou dat betekenen voor je overvolle agenda? Voor onze commissies en plichten en verantwoordelijkheden...? Wat betekent het voor je in je dagelijks werk, als je je weer eens zit op te vreten in die eindeloze files, dat gekraak en al die meningsverschillen? En vooral niet te vergeten: die zeeën van gevoelens? Zo persoonlijk en zo hard. Argumenten verbleken erbij.

Ons is het eeuwige leven beloofd, mensen! Dat is wat in deze wereld dat je je zo'n belofte eigen mag maken. Ermee om mag gaan, erover mag denken en fantaseren... Eeuwig leven.. wat heeft dat een geweldig en gezond relativerende impact! Toch?

Een nieuw jaar is al lang en breed begonnen. Een onbekende toekomst om zo te zeggen. En wat de toekomst brengen kan, hebben we eind

2004 weer ervaren in werkelijk zeeën van verdriet en dood. Een nieuw jaar kun je ingaan als je verder kijkt dan dat ene jaar lang is. Als je om zo te zeggen dwars door die donkerte die voor je ligt, heen kijkt en weet dat aan de horizon licht straalt. Dat mag ons toch een geweldige spankracht geven en tegelijk ook de ontspanning die we zo hard nodig hebben. Er is licht van eeuwig leven aan Gods horizon! En daarom ook aan onze menselijke einder.

Je hebt van die mensen die leven alsof na hen de zondvloed wel mag komen. In feite leven ze voor zichzelf. Je komt ze in de kerk ook tegen. Wellicht zijn ze murw gemaakt door alles wat zo verschrikkelijk serieus genomen moet worden. En dan kan dat gebeuren: ná ons... ze zien het maar.

Er zijn er ook die door een geest bevangen zijn, waarvan je zou vermoeden dat die hen het idee geeft dat als zij de dingen niet doen, niet dit en niet dat, het koninkrijk van God niet kan komen. En het is een uitputtende bezigheid. Die slag ga je gegarandeerd verliezen. Er zullen nog wel meer soorten en maten mensen zijn.

Die belofte van Jezus over het eeuwige leven heeft iets geweldig relativerends in zich voor dit leven met al zijn dingen. Soms gaan de golven zo verschrikkelijk hoog, dat we dreigen te verdrinken met elkaar. Alsof de hele geschiedenis van God met zijn wereld op het spel staat als er weer een nieuw lied aangeheven wordt of als er alleen maar gedacht wordt over de plaats van de kinderen in of buiten de eredienst. En dan gaat het niet over aantasting van de Schrift of zo. Maar nadenken over wat we gewend zijn is voor een heleboel mensen al bijna te veel: we gaan over de kop! We redden het niet! Het hellende vlak! Misschien is het wel zo dat een

heleboel dingen waarvan wij denken dat ze het hellende vlak zijn, ons juist in de rust laten belanden, daar ergens beneden, op de grond van het leven. De grond ook van het waarachtige en tot de kern teruggebrachte leven met God. Want op een gegeven moment is er geen helling meer, maar vaste grond. Dat kan niet anders. En dan gaat het over het enige dat waarachtig nodig is: het geloof in de beloften van de Here God. Het geloof in Jezus Christus. En veel van al ons visieverschillen of meningsverschillen, gevoelsmatige verschillen en wat niet al voor verschillen verdampen als we oog in oog staan met Hem die uit genade onze Vader is.

Daar moet ik veel aan denken, de laatste tijd. Omdat ik steeds meer merk dat mensen dit graag horen: op de plaats... rust! Even - liefst een levenlang - niks meer. Maar sinds wanneer betekent rust: niks? Niks is de rust van het graf. Van de dood. Maar zeker niet die van het eeuwige leven! Want daar gaat het echt over leven, met alles wat daar bij hoort en past. Als in je blijft, schrijft Johannes, wat je vanaf het begin hebt gehoord, zul je in de Zoon en in de Vader blijven (1 Joh.2:24). En dit is wat Hij ons beloofd heeft: het eeuwige leven (vs.25).

Dat maakt ons niet tot mensen die zich van de dingen niets meer aantrekken. Ons leven met Christus is één leven: hier en nu.

Het maakt ons ook niet tot overactieve mensen die denken dat het allemaal van hen afhangt. Er komt nog zovéél!

Het maakt ons tot mensen die vertrouwen en weten van overgave. Die mensen... hoeven niet bang te zijn voor hellende vlakken. Ze weten dat God de dingen leidt.

Het worden en zijn mensen die christelijk weten te leren relativeren, omdat ze door de liefde geleerd zijn om te onderscheiden waar het werkelijk op aan komt. Mensen met inzicht en fijnzinnigheid (Filipp.2:9,10). Dat geeft het leven van nu de gloed en glans van de liefhebberende Christus.

Het eeuwige leven: dat te geloven geeft rust en goede moed.

Geef er goede aandacht aan in de tijden die komen.

Ook jij hebt het broodnodig!

Ds. O.W. Bouwsma is predikant van de Gereformeerde Kerk te Gouda

persbericht

Met de hulp van Gods Geest – Informatie voor christenen, die willen bidden voor hindoes

Bidden voor hindoes, hoe dat zo? Wie zijn de Hindoestanen en wat geloven zij? Waarom en wat zouden christenen voor hen moeten bidden? In het boek 'Met de Hulp van Gods Geest' geeft Ds. A.S. van der Lugt antwoord op deze vragen en wil hierdoor christenen helpen in het contact met hindoes.

De apostel Paulus heeft ons de opdracht gegeven te bidden voor alle mensen. Te bidden voor onze naasten, dat zij de liefde van God mogen leren kennen en aanvaarden zoals dat openbaar is geworden in Jezus Christus. Deze gebedsgids biedt christenen een kennismaking met nieuwe naasten en wil hen stimuleren in hun gebeden God aan te spreken over de hindoes.

U vindt in dit boekje voor vier weken een bladzijde, elke dag één. U krijgt van alles te lezen over leven en achtergrond van hindoes. Het zijn kleine stukken, waarin steeds een verband wordt gelegd met het christelijk geloof en de Bijbel: is er overeenkomst of verschil, hoe moet je hier over denken als christen? Daarnaast ontvangt u aanwijzingen voor uw gebed, als persoon of als groep. Door gebed roepen wij God aan: Kom Heilige Geest, vervul onze hindoe-naasten met uw aanwezigheid.

'Met de Hulp van Gods Geest' is verkrijgbaar voor € 7,- (incl. verzendkosten). Voor meer informatie over het bestellen van deze gebedsgids: www.maronline.nl

Ds. A.S. van der Lugt is sinds 1993 missionair predikant van de Gereformeerde Kerken in het Rijnmondgebied. Hij onderhoudt veel contacten met Hindoestanen uit Suriname en India en is voorganger in de Hindoestaanse – Pakistaanse wijk van de Gereformeerde Kerk van Rotterdam-Stad

Rustdag in een niet-theocratische samenleving (II)

In het eerste artikel kwam de vraag aan de orde of wij in zo'n bijzondere tijd leven dat de Bijbelwoorden, die immers van vroeger komen, niet meer relevant zouden zijn. Gelovigen in de tijd van de Middeleeuwen en de Reformatie konden zich zonder meer identificeren met gelovigen in bijbelse tijden. Wij vinden dat soms moeilijk. Daarmee overschatten we onszelf en vergeten we dat de Schrift door de Geest gegeven is voor alle tijden. We moeten echter de Bijbel wel lezen op een onbevangen manier. Dan is het ook mogelijk vast te houden aan het vierde gebod als grond voor de rustdag, zonder dat dit als consequentie zal hebben dat we eerst een theocratie moeten stichten.

J.A. Boersma ■

Een bijdrage van adventistische zijde

In deze paragraaf wil ik aandacht schenken aan hen die sterk de waarde van de rustdag benadrukken maar helaas wel op een krampachtige manier. Het zal gaan over het adventisme. De stroming van de zevende-dags-adventisten kenmerkt zich door twee sterke overtuigingen: concrete berekeningen over de dag van Christus' wederkomst en onvoorwaardelijk vasthouden aan de zevende dag als rustdag.

R. Bruinsma publiceerde onder de titel: sabbat, de dag die God schiep'. Hij wijst op belangrijke karakteristieken van de sabbat. In Genesis lezen we dat pas op de zevende dag gezegd wordt dat voltooid werden de hemel en aarde en alles wat er in is. De sabbat behoort tot de schepping. Zonder de sabbat is de schepping niet af. Van gereformeerde zijde is het zelfde betoogd door Joh. Francke en J.R. Wiskerke². Bruinsma plaatst het in een nog breder kader door filosofische opmerkingen te maken over 'de tijd'. De tijd is een schepping van God, en God zelf wil als het ware wonen in de tijd om daar de mens te ontmoeten. God heeft niet een bepaalde plaats aangewezen als plek om Hem te ontmoeten, - b.v. niet een grote, zwarte steen aldus Bruinsma - maar een speciale tijd, sterker nog: een afgezonderde dag.

God zelf had de rust niet nodig, en de volmaakte mens in het paradijs ook niet, maar God maakt tijd vrij voor de mens. Als de mens hiervan gebruik maakt en zijn God ontmoet in zijn Woord en in de natuur, dan zal hij rijke zegen ontvangen. Het is als bij het gebed waarvan de rijkdom ook pas ervaren wordt als het

wordt gepraktiseerd. Dat is de zegen van deze dag. Maar God zegent die dag niet alleen, Hij heiligt haar ook. Dit wil zeggen dat deze dag een speciale betekenis krijgt in de dienst aan God. De mens moet dat gaan invullen.

Bruinsma keert zich tegen een wettische hantering van het sabbatsgebod en wil zich niet verliezen in de vragen wat wel en wat niet mag. Hij beklemtoont dat de sabbat *gevierd* moet worden en wanneer we dat doen vallen veel vragen over wat wel en niet mag weg. Het is dan echter niet zo goed te begrijpen waarom hij wel strikt vasthoudt aan de viering op de 7e dag. De adventisten zijn geen Joodse groepering maar rekenen zich tot de protestantse christenen. Zij belijden Christus' kruis en opstanding. Dat zou pleiten voor overgang tot de zondag. Temeer omdat Bruinsma niet nalaat te benadrukken dat elke tekst in zijn verband gelezen moet worden en hij zich tegen biblicistische uitleg keert. Maar dat doet hij dus niet op de punten van de 7e dag en de berekening van Christus' wederkomst.

Adventisten betrekken het boek Daniël op de eindtijd die wij nog verwachten en staan niet een uitleg toe die de vervulling al laat beginnen in de tijd van de profeet zelf. De kleine hoorn die opsteekt bij het laatste dier uit Daniël 7, dat terugkeert in Openb. 13, is volgens Bruinsma de Rooms-Katholieke kerk. Zij heeft gedaan wat de profetie al voorspelde: ze heeft de tijden en de wet veranderd, en wel op dit concrete punt dat zij de sabbat door de zondag heeft vervangen. Om deze exegese te ondersteunen wijst Bruinsma op de waarde van het woord 'teken' in deze profetieën, en herinnert ons er aan dat

de sabbat door God is ingesteld als een teken (Ex.20, Ex.31, Ez.20). Het onderscheidingsteken en zegel van Gods volk is de sabbat, het merkteken van de het beest is de zondagsviering.

Bruinsma wijst op de betekenis van de geschiedenis van het manna (Ex.16). Al voor de wetgeving op Sinai zei de Here God dat hij het volk op de proef wil stellen of zij werkelijk naar Gods wet willen leven. Kennelijk was de wet er al en is de Tien Geboden er een explicitering van. De sabbat behoort bij de schepping, en er is veel voor te zeggen dat de mens de sabbat ook gevierd heeft voor de Sinai.

Als het verbod tot doden (Kain) en echtbreken (Juda), en als de oproep om de ouders te eren (Ham) en de ene ware God te aanbidden (Jakob) bekend was, zou dat dan voor het gebod inzake de sabbat niet gegolden hebben?

De tien geboden zijn de grondwet voor Israël en via Israël voor heel de wereld, aldus

Bruinsma. Daarom stemmen we met hem in dat de kerk er niet aan moet twijfelen dat de rustdag gevierd moet worden op grond van Gods gebod. God maakt tijd voor de mens. Is dat niet hetzelfde als de Here Jezus bedoelde toen Hij zei dat niet de mens er is voor de sabbat, maar de sabbat voor de mens (Marcus 2)? Als de Here God tijd beschikbaar stelt waarop wij nog meer dan gewoonlijk Hem kunnen ontmoeten, wie zijn wij dan om daar onzorgvuldig mee om te gaan?

Maar het is biblicisme als de rustdag tot de zevende dag wordt beperkt en overgang tot de zondag niet geoorloofd zou zijn.

Theocratie en theonomie.

De kwestie is echter of we tot een algehele sabbats/zondagsrust kunnen komen zoals vroeger in Israël. In sommige samenlevingen zal dat mogelijk zijn, daar waar de christelijke invloed groot is en door de overheid verspreid wordt. Maar op verreweg de meeste plaatsen is dat niet het geval.

Willen we nu op een onbekrompen wijze omgaan met de Schrift, dan moeten we de hoofdlijnen in de Schrift zien en daaraan vasthouden, zonder dat we de rest aan de kant schuiven. En om te kunnen onderscheiden tussen hoofd- en bijzaken is het nodig inzicht te hebben in de geschiedenis van het heil. Wat zijn in deze geschiedenis de vaste punten, en wat is afhankelijk van de tijd?

De wet van God is één van deze vaste punten. Ook al staat deze wet nu op een andere manier in het centrum dan vroeger in de theocratie van Israël. Het werk van de Geest van God is eveneens een vast punt, al werkt de Geest na de hemelvaart van Christus in een andere hoedanigheid dan daarvoor, namelijk als Geest van de verhoogde Heiland.

Wij leven in de bedeling van de Geest maar moeten er wel van overtuigd zijn dat leven in de bedeling van de Geest juist inhoudt dat we geleid worden door de wet van de Geest des

levens (Rom. 8). De gemeente van het Nieuwe Testament mag de wet niet afschaffen! De bedeling van de Geest is de tijd van het nieuwe verbond. Maar dit is een periode die behoort tot het verbond dat God al lang geleden met zijn volk gesloten had. Het is niet een totaal nieuw verbond.

Voor de wet betekent dit dat ze wel uit het verleden stamt maar niet behoort tot de verleden tijd. Ze komt uit de theocratische samenleving van Israël en deze samenleving is de onze niet. Maar de theocratie maakte toen wel deel uit van het verbond dat God met zijn volk gesloten had en dit verbond geldt nog steeds, en nu met gelovigen uit alle volken.

Als het werk van de Geest beperkt wordt tot de tijd van het Nieuwe Testament kan al gauw gedacht worden aan een evolutie in de godsdienst van Gods volk. Maar wij zijn niet geloviger dan Abraham of Mozes of David. Er is niet een evolutie in de godsdienst geweest. Er is wel in de geschiedenis van het heil een ontwikkeling geweest. Zij die dat benadrukken, zoals in onze kerken K. Schilder en B. Holwerda deden, gaan daarbij tegelijk uit van de vastheid van het verbond dat er vanaf het begin van de geschiedenis is geweest en ze beklemtonen bovendien dat vanaf dit eerste begin alles gericht was op de Christus.

Het nadenken over de theocratie van Israël brengt ons ook bij iemand als Ph.J. Hoedemaker, die leefde op de grens van de 19e en 20e eeuw. Hij maakte precies de omgekeerde beweging als Schilder en Holwerda later zouden doen, en plaatste het hoogtepunt van Israëls geschiedenis juist aan het begin, toen er nog de zuivere theocratie was. Hij heeft op het oog de tijd dat God zelf rechtstreeks de koning van Israël was. Als het volk vervolgens koningen wenst zoals de volken rondom, een Saul en een David, komt er alleen maar achteruitgang. Hoedemaker wil eigenlijk een terugkeer naar de oorspronkelijke theocratie. Maar de periode waarin Israël een bijzonder volk van God was is voorgoed voorbij. Hoe positief ook te waarderen is de open houding tegenover de wet van God, we zullen de vooruitgang in de heilsgeschiedenis niet mogen vergeten.

We zullen nog meer ons moeten wapenen tegen het gevaar van de theonomie zoals R.J. Rushdoony die voorstaat. Hij wil eigenlijk alleen maar de wet kennen en niet van Christus weten. *Theonomie* is een prachtig woord, maar dan moet het gebruikt worden op de manier zoals G.C. Berkouwer deed, al voordat de beweging van Rushdoony opkwam. Berkouwer weerlegde in zijn tijd de bezwaren van hen die meenden dat de mens zijn vrijheid mist als hij door een ander gebonden wordt. Berkouwer zegt dat je de wet van God moet zien als een geschenk, omdat ze van de schepper en wetgever komt³. Hij sluit zich aan bij hen die stellen dat de hoogste vrijheid is gelegen in de hoogste gebondenheid. Maar dan zegt hij daarbij wel:

dit alles moet je verstaan in het licht van het evangelie. De volmaakte wet is de wet van de vrijheid.

Bij Rushdoony krijgt het prachtige woord theonomie echter een heel andere betekenis. De stroming die hij voorstaat wordt ook wel genoemd *Christian reconstruction*. Ze presenteren zich op hun website 'Chalcedon'. Zij beschuldigen Calvin van ketterij, en denken serieus na over doodstraf in geval van afgodendienst, toverij, blasfemie, overspel, homoseksualiteit. Hun denken staat in het kader van het postmillennianisme: nog voor Christus' wederkomst zal de samenleving verbeteren. Men zal dan inzien dat alleen terugkeer naar de mozaïsche wet redding brengt.

J. Douma zegt over deze manier van denken dat Golgotha de tweede Sinai wordt en Christus de tweede Mozes. En hij merkt in dat verband op dat niet alleen de offers schaduwwachtig waren, maar dat ook de afzondering van Israël dit karakter had. Christus zelf vraagt juist diepe aandacht voor de interne en geestelijke normen van de wet. Terwijl de stroming van de theonomie, om een voorbeeld te noemen, Deut. 24 over de scheidbrief letterlijk wil nemen is Christus in zijn onderwijs hierover veel radicaler en gaat terug naar de schepping ⁴.

Er is een betere manier om met de wet om te gaan dan de weg die de theonomie van Rushdoony wijst en ook beter dan we aantreffen bij de theocratie van Hoedemaker. Maar dan is wel een ongedwongen omgaan met heel de Schrift nodig en inspanning om tot de kern te willen doordringen.

Ds. J.A.Boersema is predikant van de Gereformeerde Kerk te Apeldoorn - Zuid

- ¹ Reinder Bruinsma, sabbat, de dag die God schiep, 1990
- ² Joh. Francke, Het eerste vers van de Bijbel, in: *De Reformatie* 45/46 (1969-1970); id. *Van sabbat naar zondag*, 1973.
- ³ G.C. Berkouwer, *Geloof en heiliging*, 1949.
- ⁴ J. Douma, *Grondslagen. Christelijke ethiek*, 1999.

Kerk, wereld en armen (1)

In september 2004 is een nieuw handboek over diaconaat verschenen: *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap* (Hub Crijns e.a., red.), (Kok) Kampen 2004. Daarin staat een korte bijdrage van mijn hand over *Kerk, wereld en armen* (blz. 305-312). In twee artikelen publiceer ik een eerdere, uitgebreide versie van die bijdrage.

achtergronden

P.W. van de Kamp ■

In de jaren negentig van de vorige eeuw hebben de rijke en arme landen op diverse internationale conferenties afspraken gemaakt over de economische en sociale ontwikkeling van de arme landen vóór het jaar 2015 (Ministerie Buitenlandse Zaken 2001, 21-23; Hamelink/Visser 2002, 9-10). Deze afspraken zijn vastgelegd in acht internationale ontwikkelingsdoelstellingen (*International Development Goals*, ook wel 'mondiale millenniumdoelen' genoemd):

- Halvering van het aantal mensen dat in extreme armoede leeft (berekend als een inkomen van minder dan een dollar per dag).
- Universeel basisonderwijs voor alle kinderen.

- Stimulering gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Gelijke kansen voor jongens en meisjes in lager en middelbaar onderwijs (uiterlijk in 2005).
- In elk ontwikkelingsland vermindering van de kindersterfte met tweederde ten opzichte van het niveau in 1990.
- Verlaging van de moedersterfte met driekwart tussen 1990 en 2015.
- Aan (de verspreiding van) hiv/aids, malaria en andere ziekten wordt een halt toegevoegd.
- Universele toegang tot reproductieve gezondheidszorg (dat is alle zorg die te maken heeft met seksualiteit en kinderen krijgen).

· Omkering van de trend dat steeds meer natuurlijke hulpbronnen verloren gaan. Juist als afspraken beschrijven deze doelstellingen wat er in de huidige situatie ontbreekt en daarmee laten ze de sociaal-maatschappelijke nood in de werldsamenleving overduidelijk zien. Er is structurele armoede, kindersterfte, aantasting van het milieu...

Er is in verschillende ontwikkelingslanden in de afgelopen decennia vooruitgang geboekt in de strijd tegen armoede. Toch moeten nog steeds 1,2 miljard mensen zien rond te komen van minder dan een dollar per dag. 'Hoe je het ook wendt of keert, die enorme armoede in een wereld van overvloed is onverteerbaar' (een uitspraak uit 2001 van Eveline Herfkens, oud-minister voor ontwikkelingssamenwerking).

In deze bijdrage gaat het over de vraag hoe de kerk zich moet opstellen tegenover de enorme en complexe armoedeproblematiek in de huidige werldsamenleving. De drieslag kerk-wereld-armen roept die vraag op: het gaat om bezinning op de houding en het (diaconale) handelen van de kerk in de huidige wereld die ontlusterd wordt door *armoede*. Ik begin (1) met een korte beschrijving van de armoede als wereldprobleem, gevolgd door (2) enkele notities over armoede/armen in bijbels-theologisch perspectief. Daarna (3) maak ik enkele samenvattende opmerkingen over de diaconale kerk. En ik sluit af (4) met de beschrijving van het spanningsveld waarin de kerk terechtkomt door de confrontatie met de armen in de wereld.

Deze bijdrage gaat niet over *werelddiaconaat*, maar heeft er wel raakvlakken mee. Vgl. de bijdrage van Govert Buijs in bovengenoemd nieuw Handboek over *Werelddiaconaat en ontwikkelingssamenwerking* (271-277); zie verder o.a.: Nap 1989; Tieman/Zunneberg 1990, 123-164; Noordegraaf 1991, 197-232; Turre 1991, 102-136; Boersema 2001; Van der Lee 2001.

1. Armoede en armen

Armoede is een realiteit: het is niet uitgesloten dat je vanavond op je televisiescherm beelden ziet van stervende kinderen ergens in Afrika. Die kinderen sterven omdat ze geen eten en drinken krijgen. En dat gebrek aan eten en drinken is een verschijnsel dat hoort bij diepe, structurele armoede.

Ik wil eerst aan de hand van drie aandachtspunten iets zeggen over armoede als sociaal-maatschappelijke nood bij uitstek (vgl. Lock 2001):

(1) *Armoede is lastig te meten*. In de afgelopen jaren is (op wereldniveau) het percentage armen weliswaar gedaald, maar het aantal armen is toegenomen en de kloof tussen arm en rijk groeit nog steeds. Daarom is de vraag

naar een structurele aanpak van het probleem van de armoede nog steeds actueel en dat zal de komende jaren ook wel zo blijven.

Een realistisch, nuchter beeld van armoede is dus noodzakelijk. Toch is het lastig om je een goed beeld te vormen. Alleen al de manieren van meten vormen een probleem.

Zie daarover Lock 2001, 256:

'In de vroege jaren van de ontwikkelingssamenwerking (kort na WO-II) telde het inkomen per hoofd van de bevolking als meetpunt. Een inkomen van een dollar per dag geldt bij het gebruik van zo'n meetlat als armoedegrens. Als je daaronder zit, ben je echt slecht af.

Bij dit pure inkomenscriterium zitten een paar addertjes onder het gras. De eerste is die van de koopkracht van een dollar. Vergeleken met Nederland is die in India (bijv.) duidelijk gunstiger. Het tweede addertje zit hem in de wisselkoers. Doordat van de dollar als meetcriterium uitgegaan wordt, beïnvloedt de wisselkoers tussen de dollar en een lokale munt per dag het aantal armen dat onder de armoedegrens leeft. Het zal duidelijk zijn dat de wisselkoers als zodanig niet voelbaar is in de leefomstandigheden van een arme. Daarnaast zegt een puur gemiddeld inkomenscriterium niets over de verdeling van inkomen noch over het alfabetiseringspeil of de gezondheid van de mensen achter het inkomen.

De discussies op dit punt leidden onder andere tot de ontwikkeling van de Human Development Index (HDI) waarin naast inkomen zaken als onderwijs, levensverwachting, gezondheidszorg en inkomensverdeling samen de bril vormen waardoor naar armoede gekeken wordt.'

(2) *Armoede gaat over mensen*. Achter de cijfers over armoede gaan concrete mensen schuil. Armoede heeft een gezicht, hoewel juist arme mensen vaak weinig gelegenheid krijgen om hun gezicht te laten zien op de plaatsen waar de beslissingen vallen, waar beleid gemaakt wordt en waar zonder hen wel over hen gepraat wordt. Armen tellen meestal niet mee in de wereld van de rijken.

(3) *Armoede is een relatief begrip*. Armoede is een realiteit in absolute zin. Een schamel stuk brood is en blijft schamel. En verontreinigd drinkwater is niet te drinken. Toch staat armoede altijd in relatie tot rijkdom. Als iedereen arm is, is ook iedereen rijk. Het gaat er juist om dat de rijkdom van de één de armoede van anderen tot gevolg heeft. Het is uitermate belangrijk om daar oog voor te hebben. Bovendien is het zo dat armoede in Nederland iets anders is dan armoede in bijv. Brazilië. Wie als arm beschouwd wordt in Nederland, zou dat in Brazilië waarschijnlijk niet zijn. Armoede is dus ook relatief in de zin van contextueel bepaald.

Ik laat twee omschrijvingen van armoedebestrijding volgen die laten zien waar het bij armoede om gaat:

-Armoedebestrijding is 'een gemeenschappelijk proces waarin met en voor de armen de toegang tot en de zeggenschap over bronnen voor vervulling van hun levensbehoeften in de brede zin behouden, teruggegeven of verbeterd worden. Dit proces omvat achtereenvolgens vervulling van de eerste levensbehoeften (voedsel, onderdak en warmte), welzijn (gezondheid, onderwijs, veiligheid) en *empowerment* (toegang tot en een rol in de politiek, toegang tot en een rol in markten) zonder dat voorafgaand aan of tijdens het proces landen, regio's, groepen of mensen gemarginaliseerd worden. Het proces eindigt als de fase van empowerment voltooid is.' (Lock 2001, 262)

-'Armoedebestrijding is het actief tegengaan van omstandigheden die mensen belemmeren om in hun primaire levensbehoeften te voorzien én het leveren van een bijdrage aan een rechtvaardige samenleving waarin alle mensen op de lange termijn in die behoeften kunnen voorzien en kunnen werken aan betere leefomstandigheden om zo tot hun bestemming te kunnen komen' (Hamelink/Visser 2002, 15).

2. Armoede en armen in bijbels-theologisch perspectief

Over armoede en armen in bijbelstheologisch perspectief geef ik vier korte notities (vgl. Van de Kamp 1988, 167-172):

(1) In het Oude Testament worden de gangbare woorden voor 'arm' en 'armoede' voor het eerst gebruikt in de wetgeving, vooral in het zogenaamde 'Bondsboek' (Exodus 20:22-23:33). Deze wetgeving functioneert binnen het verbond tussen God en zijn volk en biedt een opvallende bescherming aan de armen. Zij hebben een in het verbond gefundeerd recht op bescherming en hulp. Dat wil zeggen: neergedrukt worden en niet-meetellen door de omstandigheden waarin je verkeert, betekent een stap terug op de weg van de door God gegeven vrijheid.

(2) Vooral de armoede die het gevolg was van onderdrukking, uitbuiting en inhaligheid heeft de protesten van de profeten uitgelokt. Blijkbaar werd Gods wetgeving op grote schaal overtreden. De rijkdom van hen die op onrechtmatige wijze hun bezit bij elkaar gehaald hebben was toen en is nog steeds één van de oorzaken van armoede. Juist deze relatie tussen rijkdom en armoede is een herkenbare, kritische noot in de bijbel die blijvende aandacht verdient.

(3) In het genoemde 'Bondsboek' vormen de weduwen en wezen een aparte categorie van 'maatschappelijk zwakken'. Maar zij worden

sterk als zij zich op God beroepen ('als zij luid tot Mij roepen, zal Ik hun geroep zeker horen', Exodus 22:23). In het verlengde hiervan is de houding van de arme die zijn lege hand moet ophouden een beeld geworden van de positie van gekwelde en geknakte mensen die het van God verwachten (en van de zondaar in zijn houding tegenover God). Daarom kunnen de gebruikte woorden voor 'arm' en 'armoede' méér betekenen dan alleen materiële armoede. Ook de meer in algemene zin maatschappelijk zwakke (iemand die er ellendig aan toe is) wordt ermee bedoeld.

(4) Het Nieuwe Testament laat Christus zien als de Heer die 'arm is geworden, terwijl Hij rijk was' (1Korintiërs 8:9) - de Heer die zich ontfermde over armen en rijken, over (maatschappelijk) zwakken en sterken. In Hem heeft God laten zien dat het recht van arme mensen op bescherming en hulp geen leeg gebaar was, maar daadwerkelijk gebaseerd is op zijn genade. Christus' overwinning op de afbraak en de dood is de garantie voor de komst van Gods nieuwe wereld waar geen armoede meer zal zijn. Dat perspectief is een blijvende aansporing voor de kerk van Christus om de armoede te bestrijden en om aandacht te vragen en te hebben voor de periferie van de samenleving.

3. Diaconale kerk

Het diaconaat van de kerk staat in de ruimere context van de *diakonia* van de kerk. Het bijbelse woord *diakonia* (vgl. Noordegraaf 1991, 12-13) heeft zowel de specifieke betekenis van 'hulpbetoon' in situaties van sociaal-maatschappelijke nood als ook de bredere, algemene betekenis van 'dienstbetoon'. Alle werkzaamheden ten behoeve van het evangelie en van de gemeente (en daarmee 'ten behoeve van' God) worden ermee aangeduid. Zo wordt er gesproken over de dienst van de verkondiging en over de dienst van de verzoening. Maar ook over de (concrete) dienst van vrouwen aan Jezus (Lucas 8:3) en over de dienst van Paulus aan de heiligen (Romeinen 15:25). Deze dienst van de kerk kan beschouwd worden als een kernfunctie van de kerk en betekent dat zij zich metterdaad beschikbaar stelt door het evangelie van God in woord en daad door te geven aan mensen. Juist dan gaat de kerk in het voetspoor van Christus. Zoals Hij gezonden was, zo is zij ook gezonden. Christus maakt zijn gemeente participant van zijn reddend handelen jegens de wereld. Beschikbaar-zijn laat zien dat de kerk niet voor zichzelf leeft, maar gezonden is in de wereld. Door zich gezonden te weten wordt de kerk ook behoed voor introvertie en blijft zij gericht op de samenleving om haar heen. De functie dienst (*diakonia*) wordt daarom getypeerd door beschikbaarheid (voor God en de naaste), navolging (van Christus) en gezonden-zijn (in de wereld).

Uiteraard zijn die meer algemene *diakonia* als functie van de kerk en het (meer specifieke) diaconaat als activiteit van de kerk nauw met elkaar verbonden (vgl. Van de Kamp 2003, 288-290). Om twee aspecten te noemen: zowel de navolging van Christus als het gezonden-zijn in de samenleving als kenmerken van de functie *diens* worden zichtbaar en concreet in de diaconale activiteiten van de kerk.

Juist in relatie tot sociaal-maatschappelijke nood zijn voor het diaconaat de begrippen barmhartigheid en gerechtigheid belangrijk: barmhartigheid als liefdevol hulpbetoon en gerechtigheid als het bevorderen van het wel-zijn van de naaste en het bestrijden van onrecht vanuit een 'rechte' verhouding tegenover God. 'Beide woorden spreken van Gods reddend ingrijpen in de nood van het mensleven door de zending van zijn Zoon. Barmhartigheid zonder gerechtigheid kan leiden tot weinig verplichtende filantropie; gerechtigheid zonder barmhartigheid krijgt snel iets fanatiek-wettisch.' (Noordegraaf 1991, 15) Daarom is diaconaat een kernactiviteit van de kerk. Diaconaat is de helpende daad die door de kerk van Christus gevoegd wordt bij het Woord van haar Heer. Diaconaat is hulpbetoon in de naam van Christus en kan daarom niet opgesloten blijven binnen de kerk, maar zal juist ook in de samenleving zichtbaar moeten worden.

Binnen het korte bestek van deze bijdrage is het niet goed mogelijk om het diaconale handelen van de kerk te nuanceren. Ik spreek nu steeds over de diaconale activiteit van de kerk, de diaconale roeping van de kerk enz. Daarbij moet nader aangegeven worden wie subject van dat handelen is. Dat subject kan de (gehele) kerkelijke gemeente zijn, maar ook de diaconen (die namens de kerkelijke gemeente optreden) of de kerkenraad of een groep kerkleden of individuele kerkleden.

Dr. P.W. van de Kamp is universitair docent Praktische Theologie aan de Theologische Universiteit te Kampen.

Literatuur:

-P.R.Boersema, De verhouding van zending, (wereld)diaconaat en ontwikkelingssamenwerking. Een rondblik, in: G.J.Buijs (red.), *Als de olifanten vechten... Denken over ontwikkelingssamenwerking vanuit christelijk perspectief*, Amsterdam 2001, 86-106

-Maarten Hamelink/Cors Visser, *Gedeelde wereld. Armoedebestrijding en christelijke politiek*, (Christen Unie) Amersfoort 2002

-P.W. van de Kamp, Armoede en zending, in: *Radix*, 14/3 (1988) 159-176

-P.W. van de Kamp, Hart voor de stad. *Een praktisch-theologische studie naar kansen voor kerk-zijn in een stedelijke samenleving*, Kampen 2003

-Hans van der Lee, *Verkondig het koninkrijk. Een bijbelse visie voor diaconaat onder armen in de Derde Wereld*, Amsterdam 2001

-J.Lock, Structurele armoedebestrijding. Een blijvende uitdaging, in: G.J.Buijs (red.), *Als de olifanten vechten... Denken over ontwikkelingssamenwerking vanuit christelijk perspectief*, Amsterdam 2001, 254-270

-Ministerie Buitenlandse Zaken, *De lelijke eendjes van de wereldgemeenschap*, Den Haag 2001

-T.P.Nap, Werelddiaconaat - een laatste bod?, in: G.van Bruggen e.a., *Samen werken aan ontwikkeling*, Barneveld 1989, 54-70

-A.Noordegraaf, *Oriëntatie in het diaconaat*, Zoetermeer 1991

-W.A.Z.Tieman/H.Zunneberg, *Bevrijd tot verbondenheid. Actueel diaconaat*, 's-Gravenhage 1990

-R.Turre, *Diakonik. Grundlegung und Gestaltung der Diakonie*, Neukirchen/Vluyn 1991

Vloedgolf Azië

Steun de noodhulpactie van Woord en Daad en ZOA-Vluchtelingen zorg. Geef o.v.v. 'Vloedgolf Azië'

Giro 3020900, Gorinchem
www.woordendaad.nl

Giro 550, Apeldoorn
www.ZOA.nl

Afstemming heeft plaats-
gevonden met TEAR fund.

Verslag curatorium

Subsidie aanvragen

mededelingen n.a.v. de vergaderingen van het Curatorium van de TU Kampen d.d. 11 en 25 november 2004.

Drie jaar geleden lagen op de tafel van de synode van Zuidhorn twee rapporten m.b.t. het aanvragen van subsidie voor de TU: een meerderheids- en een minderheidsrapport. De meerderheid van het curatorium vond dat het geen aanbeveling verdiende om de predikantsopleiding geheel of gedeeltelijk te laten subsidiëren door de overheid, maar dat voor andere activiteiten wel een beroep op de overheid gedaan kon worden. Een minderheid meende dat het onderscheid tussen de predikantsopleiding en andere activiteiten niet helder was en in de praktijk niet werkbaar en meende daarom dat het beter was om in het geheel geen subsidie te vragen. De synode van Zuidhorn heeft zich beperkt tot het geven van een vervolgopdracht m.b.t. deze zaak.

Het Curatorium heeft zich daarna diepgaand met deze vervolgopdracht beziggehouden. Alle curatoren stemmen ermee in dat uit de Schrift geen verbod op het vragen van subsidie af te leiden is. Volgens de meerderheid van het Curatorium blijft de band met de kerken (ook in financieel opzicht) hecht, zelfs wanneer een substantiële bijdrage van de overheid gevraagd wordt. Daarom stelt het Curatorium aan de synode voor, om een jaarlijkse rijksbijdrage voor de universiteit te vragen voor maximaal 50 % van de totale begroting. In het rapport aan de synode wordt breed ingegaan op dit onderwerp.

regiobijeenkomsten

Het Curatorium ontvangt informatie over het plan om in het begin van het jaar 2005 op zes plaatsen in het land regiobijeenkomsten te houden waar gesproken zal worden over de vraag wat de kerkleden in de toekomst van de TU mogen verwachten. Aan de volgende plaatsen wordt gedacht: Axel, Eindhoven, Rijnsburg, Nijkerk, Ommen en Assen.

opvolging prof. Meijer

Omdat prof. drs. J.A. Meijer in de loop van 2005 de pensioengerechtigde leeftijd hoopt te bereiken, zal er m.i.v. 1 september 2005 een vacature zijn voor de klassieke talen. Prof. Meijer is op persoonlijke titel buitengewoon hoogleraar. In de vacature zal een universitair docent worden benoemd. Het is de bedoeling dat deze ook aan de Theologische Universiteit Apeldoorn zal gaan werken. Via een advertentie zal de vacature onder de aandacht van mogelijke kandidaten worden gebracht.

financiële situatie

In bijzijn van de administrateur, de heer S. Riedstra, bespreekt het Curatorium de financiële situatie van de TU. Als gevolg van de besluitvorming op de synode van Zuidhorn moest ingeteerd worden op de financiële reserves. In het lopende jaar zullen de reserves vrijwel uitgeput zijn.

afscheid van de heer Riedstra

Omdat de heer Riedstra met de vut gaat, is het de laatste keer dat hij in zijn functie van administrateur de vergadering bijwoont. De president-curator bedankt hem voor zijn jarenlange inzet voor de TU; hij wenst hem van harte sterkte toe bij de afronding van zijn werk en de overdracht aan zijn opvolger.

In opdracht van het Curatorium,

W.F. Wisselink, assessor.

Stichting Paulus helpt Afrikaanse kerkelijke leiders

Stichting stimuleert lokaal Afrikaans initiatief

Rotterdam, vorige maand trad Stichting Paulus naar buiten. Deze stichting ondersteunt lokale initiatieven in Afrikaanse gemeenschappen op het gebied van kerkelijk onderwijs en economie. Daarnaast is het faciliteren van onderzoek één van de aandachtspunten van de stichting. Door onderzoek te doen naar de effecten van een op te zetten project kan de stichting beter advies geven en beleid bepalen in het beschikbaar stellen van fondsen. Met het live gaan van de website www.stichtingpaulus.nl is vandaag het officiële startschot gegeven voor publieke activiteiten van Stichting Paulus. Hiervoor zijn in de afgelopen twee jaar al de nodige voorbereidingen getroffen.

Lokale initiatieven

Stichting Paulus ondersteunt lokale initiatieven voor activiteiten in Afrika die gericht zijn op ondersteuning van jonge kerkgemeenschappen en op armoedebestrijding.

Veel kerkelijke leiders in de snelgroeiende christelijke gemeenschappen in Afrika zitten verlegen om een praktijkgerichte opleiding. Hier helpt Stichting Paulus door ondersteuning te bieden bij het ontwikkelen van toerustingsmateriaal en -cursussen. Het unieke is dat deze opleidingsprojecten niet alleen voor Afrikanen (lokale kerkleiders), maar ook door Afrikanen (theologen en andere deskundigen) worden ontwikkeld. Daarnaast worden kerkelijke leiders toegerust om vanuit hun positie lokale initiatieven te stimuleren op economisch gebied. Op deze manier ondersteunt Stichting Paulus lokale initiatieven met een duurzaam economisch karakter, zowel plaatselijk als regionaal.

Onderzoeksinstituut

Stichting Paulus ondersteunt sinds anderhalf jaar de oprichting van een wetenschappelijk onderzoeksinstituut (International Institute for Development and Ethics) in Zuid-Afrika. Dit instituut moet onderzoek gaan doen naar de ethische aspecten van ontwikkelingswerk in Afrika. Aan de hand van de resultaten van deze onderzoeken kunnen overheden en organisaties beter hun beleid bepalen voor het op ethisch-verantwoorde wijze verlenen van ontwikkelingshulp.

Projecten

Een belangrijk project dat Stichting Paulus ondersteunt is het project 'More than a Mile Deep'. Op verzoek van Afrikaanse kerkleiders is onderzocht hoe de geloofskennis en vaardigheden van voorgangers in Afrika verdiept en vergroot kunnen worden. Uit onderzoek bleek dat daar verschillende mogelijkheden voor zijn. Cruciaal is dat niet alleen het initiatief, maar ook het eigendom in Afrika ligt (local ownership). Dat heeft gevolgen voor het bepalen van de agenda, de besluitvorming, en het hele ontwikkelingsproces van het project. Op dit moment werkt een internationaal team aan dit project. De deelnemers zijn afkomstig uit onder andere Zuid-Afrika, Mozambique, Zimbabwe, Kenia, Tsjaad, Ivoorkust, Sierra Leone, Burkina Faso, Nederland en de Verenigde Staten. Met behulp van het trainingsmateriaal leren de kerkleiders te reflecteren op hun pastorale praktijk en door het volgen van de cursus wordt hun competentie vergroot, zodat zij in de praktijk beter kunnen functioneren. Het materiaal wordt getest in een zestal Afrikaanse landen; Engels-, Frans- en Portugeestalige mensen zijn daarbij betrokken. De cursussen worden straks ingezet op verzoek van de lokale gemeenschap en ook onder verantwoordelijkheid van iemand binnen deze gemeenschap. Namens Stichting Paulus werkt een projectcoördinator mee in dit project.

Website

De stichting heeft de website www.stichtingpaulus.nl.

Op de site staan onder meer nieuwsberichten van de stichting, projecten waar de stichting aan meewerkt en reisverhalen van de projectcoördinator(en) van de stichting.

Subsidie voor conservering Vrijmakingsbrochures

Het Archief- en Documentatiecentrum (ADC) en de Bibliotheek van de Theologische Universiteit (Broederweg) hebben subsidie toegekend gekregen van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen voor de conservering van hun collectie Vrijmakingsbrochures. Dit in het kader van het landelijk programma Metamorfoze dat de conservering beoogt van kwetsbaar bibliotheek- en archiefmateriaal uit de periode 1840-1950.

Het project betreft de conservering van de vele brochures die in de jaren dertig en veertig zijn verschenen naar aanleiding van de kerkelijke spanningen in de Gereformeerde Kerken en die leidden tot de Vrijmaking in 1944. Vrijwel al deze brochures worden in Kampen bewaard in de collecties van het ADC, de bibliotheek van de Theologische Universiteit (Broederweg) en de bibliotheek van de Theologische Universiteit (Oudestraat). Naast deze instellingen in Kampen is er geen enkele plaats in Nederland waar deze brochures in een dergelijke omvang en volledigheid bewaard worden.

Het conserveringsproject valt binnen de doelstellingen van het Metamorfoze-project, een nationaal initiatief ter conservering van bibliotheek- en archiefmateriaal uit de periode van 1840 tot 1950. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen stelt ieder jaar geld beschikbaar voor dit nationale project. Door middel van projectaanvragen kunnen instellingen (bibliotheken en archieven) meedingen naar toekenning van deze subsidie om belangrijke literaire of cultuurhistorische collecties te conserveren. Het project Metamorfoze wordt gecoördineerd door de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

Al jaren was er zorg om de collectie Vrijmakingsbrochures, die momenteel in kwaliteit hard achteruit gaat. De collectie is voor het grootste deel gedrukt in de oorlogsjaren en is vanuit conserveringsoogpunt van slechte kwaliteit. Het drukken geschiedde geregeld op illegale persen van mindere kwaliteit, en het gebruikte papier was vaak goedkoop en kwalitatief slecht.

Dit voorjaar ontstond er contact met de Koninklijke Bibliotheek. Er bestond interesse voor deze bijzondere collectie en het nationaal belang ervan werd bevestigd. In samenwerking met Metamorfoze hebben uiteindelijk de bibliothecaris van de bibliotheek van de Theologische Universiteit (Broederweg) en de archivaris van het ADC een projectaanvraag ingediend, die onlangs is gehonoreerd. De bibliotheek van de Theologische Universiteit (Oudestraat) zal ook nauw worden betrokken bij het project, maar ze is niet in staat zelf medeverantwoordelijkheid voor het project te dragen.

Voor het project zullen allereerst de te conserveren brochures, inclusief alle variëteit edities verzameld worden. Waarschijnlijk zal het uiteindelijk aantal brochures rond de 2000 uitkomen. Vervolgens zal al het materiaal verfilmd worden, waarna alle brochures zorgvuldig zullen worden verpakt en opgeborgen. Deze originelen zijn dan niet langer toegankelijk voor het publiek. Voor het gebruik van de brochures door onderzoekers komt er een digitale kopie van de film beschikbaar. Het is de bedoeling dat na afloop van het project deze digitale kopie ook toegankelijk wordt gemaakt via internet.

Voor het hele project is anderhalf jaar uitgetrokken. De totale kosten van het project bedragen ruim 45.000 euro, waarvan 70 % door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen ter beschikking wordt gesteld.

KERNREDACTIE:

Drs. G.J. van Middelkoop,
Prof. Dr B. Kamphuis

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. E.A. de Boer, Drs A.L. Th. de Bruijne,
Drs. I.D. Haarsma, Prof. Dr. G. Kwakkel,
Drs. B. Luiten, Drs K. de Vries, J. Westert.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, Drs E. Brink, J.M. de Jong,
Drs. A.S. van der Lugt, Dr J. Smelik,
Drs. H. Veldman

BLADMANAGEMENT::

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3653552

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.

Uitgever: Print Media.bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv. Bedum

ADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3013636.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,50 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 109,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december)

Losse nummers € 1,20 (incl. Porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden. Tel. (0341) 565477.

ADVERTENTIES:

Prijs: € 0,45 per mm.
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191